

Załącznik nr 3 do Zarządzenia
Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB
Nr 9/22 z dnia 21 stycznia 2022 r.

PROGRAM
OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH
OWIEC RASY KAMIENIECKIEJ

2022

Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy kamienieckiej

1. Słownik pojęć

- a. Program ochrony – Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy kamienieckiej,
- b. Program hodowlany – Program hodowlany owiec rasy kamienieckiej,
- c. Instytut – Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy, podmiot realizujący i koordynujący zadania w zakresie ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich, na mocy art. 34 ust. 3 *ustawy o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich* (Dz. U. z 2021, poz. 36),
- d. Związek – Polski Związek Owczarski/Regionalny Związek Hodowców Owiec i Kóz – podmiot prowadzący księgi hodowlane oraz ocenę wartości użytkowej owiec rasy kamienieckiej,
- e. Grupa Robocza – Grupa Robocza ds. ochrony zasobów genetycznych owiec i kóz powołana zarządzeniem Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB.

2. Historia

Prace hodowlane nad wytworzeniem polskiej owcy długowłnistej odmiany kamienieckiej zapoczątkował w 1954 r. prof. Stanisław Jełowicki w stadach Państwowego Ośrodka Hodowli Zarodowej w Suszu. Z prymitywnego materiału żeńskiego ówczesnej owcy pomorskiej, przy użyciu tryków rasy Texel lub Leine oraz Kent, a następnie poprzez kojarzenie mieszańców wytworzono owcę długowłnistą o wysokich walorach produkcyjnych, odporną na warunki środowiskowe, doskonale wykorzystującą pasze. Jest to owca użytkowana w kierunku wełnisto-mięsnym i wełnisto-plennym. Uwzględniając fakt, że wszystkie stada owiec długowłnistych na terenie północno-wschodniej Polski powstały przy użyciu tryków tej odmiany, a wiele nowych stad utworzono z wyselekcjonowanego materiału żeńskiego, uznano Państwowy Ośrodek Hodowli Zarodowej w Suszu za kolebkę owcy kamienieckiej.

Równoległe do prac prowadzonych w Suszu, nad wytworzeniem stad owiec tej odmiany pracował w Rolniczym Zakładzie Doświadczalnym Pozorty, a następnie także w RZD Zajączki oraz PGR Rutkowice prof. Aleksander Martyniak, a od lat siedemdziesiątych także młodzi selekcyonerzy. Ostatecznie w 1972 roku prof. S. Jełowicki podał opis wytworzenia tej rasy, jej nazwę – „odmiana kamieniecka polskiej owcy długowłnistej” oraz charakterystykę.

Do 1991 r., zgodnie z regulaminem prowadzenia ksiąg owiec zarodowych, opracowanym przez CSHZ w Warszawie, dla polskiej owcy długowłnistej odmiany kamienieckiej

prowadzono centra hodowlane: wełnisto-mięsne (OHZ Susz) oraz wełnisto-pienne (SK Płękity i RZD Bałcyny – ZD Zajączki).

Od roku 1991 w wyniku wprowadzenia w Polsce zmiany kierunku użytkowania owiec z wełnisto-mięsnego na mięsny, owca ta wymagała dalszego doskonalenia. W 1994 r. rozpoczęto wdrażanie programu doskonalenia plenności w matecznych stadach owcy kamienieckiej poprzez dolew krwi ras plennych. Ostatecznym celem tego programu jest wytworzenie populacji owiec o genotypie: $\frac{1}{4}$ rasy pełnej i $\frac{3}{4}$ miejscowej owcy kamienieckiej, charakteryzujących się zwiększoną zdolnością do odchovu jagniąt. W regionie olsztyńskim używano rozplodników dwóch ras plennych: owcy olkuskiej i owcy fryzyjskiej.

3. Uzasadnienie konieczności ochrony

Wielkość populacji owcy kamienieckiej, podobnie jak innych owiec hodowanych w Polsce, uległa drastycznemu spadkowi. O ile w 1988 r. do ksiąg zwierząt zarodowych wpisanych było około 35 tys. owiec tej rasy, to w 1998 r. pozostało tylko 1846 matek, tj. 5,27% stanu poprzedniego (łącznie w byłych województwach: ciechanowskim, elbląskim, olsztyńskim i ostrołęckim), a w 1999 r. liczba maciorek wpisanych do ksiąg wynosiła zaledwie 1259 sztuk, w tym 973 maciorki (77,28% stanu) utrzymywane w czystości rasy i 286 maciorek (22,72%) z udziałem $\frac{1}{2}$ i $\frac{1}{4}$ genotypu ras plennych.

Owca kamieniecka reprezentuje typ wełnisto-mięsny. Jest to owca duża, przystosowana do warunków surowego klimatu północno-wschodniej Polski, dająca w chowie masowym bardzo dobre jagnięta rzeźne F₁ po trykach mięsnych. Produkuje wełnę jednolitą, grubą, dobrej jakości. Przy wyższej opłacalności produkcji owczarskiej owca kamieniecka była masowo i chętnie hodowana w regionie, a także w gospodarstwach specjalistycznych jako jedyny gatunek zwierząt domowych.

Na Pojezierzu spełnia ona również funkcję ekologiczną poprzez wypas na pagórkowatych stałych pastwiskach, w pobliżu jezior i rzek. Może również odgrywać rolę w agroturystyce, stanowiąc element kształtowania architektury krajobrazu oraz dostarczając surowca do regionalnej potrawy: „jagnięcia z rożna po warmińsku”.

Ochrona zasobów genetycznych zwierząt *in situ* polega na ochronie zagrożonych gatunków i ras zwierząt w ich naturalnych warunkach bytowania. Wiele ras owiec nierozzerwalnie złączona jest z obszarami ich powstawania i często wielowiekowej egzystencji. Dlatego też wraz z ochroną zwierząt należy zadbać o to, aby populacje chronione utrzymywano głównie na terenach ich naturalnego występowania.

Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy kamienieckiej realizowany jest od roku 2000.

4. Potwierdzenie statusu zagrożenia wyginięciem

a. Określenie wielkości populacji w Programie

Rok	Liczba stad	Liczba macierek
2005	9	622
2015	51	4464
2020	62	5660

b. Liczba samic wpisanych do ksiąg hodowlanych

Rok	Liczba stad	Liczba macierek
2005	21	1264
2015	56	5367
2020	59	6437

Populacja owcy kamienieckiej w pierwszych latach XXI wieku szacowana była na ok. 1200 owiec matek. Obecnie programem ochrony zasobów genetycznych objętych jest 5660 macierek (2020 r.).

W wyniku prowadzonych obserwacji i badań oraz przyjętych światowych rozwiązań, a także w oparciu o dane z realizacji programów ochrony zasobów genetycznych poszczególnych populacji w Instytucie opracowano model szacowania statusu zagrożenia ras rodzimych, dostosowany do warunków polskich.

Aktualny status zagrożenia dla rasy = 1,9 wraz z opisem metody szacowania tego statusu znajduje się na stronie internetowej Instytutu pod adresem: <http://www.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl/status-zagrozenia-ras>

Na podstawie liczby samic wpisanych do ksiąg oraz wartości wskaźnika statusu zagrożenia w rasie kamieniecka stwierdzono, że obecnie rasa ta wymaga dalszej ochrony.

5. Cel programu

Podstawowym celem programu jest:

- a) zachowanie i powiększanie czysto rasowej populacji owcy kamienieckiej (obecnie programem objęte jest 5660 owce matki),

- b) stabilizacja i zachowanie wzorca rasowego poprzez wybór do programu owiec, których przodkowie od 2 pokoleń należą do tej samej rasy,
- c) utrzymanie zmienności genetycznej na obecnym poziomie.

Prace hodowlane prowadzone są w kierunku doskonalenia użytkowości rozplodowej i mięsnej, przy zachowaniu cennych cech rasowych w zakresie użytkowości wełnistej oraz przystosowania do surowych warunków klimatycznych.

Zakłada się, że minimalną liczbą owiec uczestniczących w programie ochrony zasobów genetycznych powinno być 10 owiec matek, natomiast 1 tryk powinien przypadać na 25 - 30 owiec w stadzie.

6. Wzorzec populacji

Cechy pogłowia:

- a) wrażenie ogólne – owca o dużych ramach ciała osadzonego na dość krótkich nogach,
- b) średnia plenność – 140%, średnia użytkowość rozplodowa - 120%,
- c) dojrzewanie płciowe – sezonowa aktywność płciowa, najczęściej używane do rozrodu w wieku około 1,5 roku.

Cechy osobnicze:

- a) pokrój - głowa średniej wielkości; szyja średniej długości; tułów głęboki i szeroki, średnio długi, z prostą linią grzbietu i głęboką klatką piersiową, mocna kość; kończyny ustawione prawidłowo; dobrze umięśniona kulka; okrywa wełnista zamknięta, u części sztuk może być półotwarta,
- b) umaszczenie – owca biała, wełna o odcieniu kremowym,
- c) masa ciała - dorosłe tryki 90-110 kg, maciorki 60-70 kg,
- d) wełna - jednolita, średnio gruba i gruba, wyrównana, dobre pole obrostu wełną.

Użytkowość – rasa mateczna odznaczająca się dobrą zdrowotnością, odpornością na kulawkę, dobrym wykorzystaniem pasz gospodarskich. Przystosowane do chowu wielkostatadnego.

7. Zakres i metody służące realizacji Programu ochrony

7.1 Metody hodowlane

Podstawowym celem Programu ochrony zasobów genetycznych owiec rasy kamienieckiej jest utrzymanie zmienności genetycznej i stabilizacja cech fenotypowych oraz funkcjonalnych. Prace hodowlane w populacji zachowawczej są prowadzone w oparciu o ocenę eksterieru i wartości użytkowej.

7.1.1 Ocena wartości użytkowej

Ocena wartości użytkowej obejmuje ocenę użytkowości rozplodowej i mięsnej zgodnie z przepisami dotyczącymi ras i linii hodowlanych matecznych.

Ocena owcy kamienieckiej obejmuje następujące cechy:

- masę ciała w wieku 2 dni,
- masę ciała w wieku 56 dni,
- masę ciała macierek i tryczków przy licencji,
- masę ciała owiec przed każdą stanówką,
- plenność życiową maciorki,
- masę miotu w wieku 56 dni,
- płodność, plenność i użytkowość rozplodową.

Ponadto, w celu utrzymania typowych cech wełny oceniane są:

- wydajność wełny z pierwszej strzyży,
- rodzaj i sortyment wełny,
- wydajność i wysadność wełny w odroście rocznym.

Dane dotyczące cech wełny będą pozostawać w dokumentacji stada. Nie przewiduje się ich przetwarzania elektronicznego.

7.1.2 Metody doboru zwierząt do kojarzeń i zasady ich prowadzenia

Prowadzony jest indywidualny dobór par do kojarzeń na podstawie analizy spokrewnienia w celu ograniczenia inbrodu. Dodatkowym kryterium jest uzyskanie postępu genetycznego w przyrostach jagniąt i użytkowości rozplodowej (do rozrodu powinny być dopuszczane tryki pochodzące z urodzeń bliźniaczych oraz od matek o najwyższej plenności życiowej).

Obowiązkiem regionalnych związków jest prowadzenie racjonalnej gospodarki trykami celem zachowania jak najniższej wartości wskaźnika inbrodu.

8. Zasady wyboru i kwalifikacji zwierząt do Programu ochrony

Typowanie owiec do udziału w Programie ochrony będzie dokonywane przez Związek.

Kwalifikacji owiec matek dokonuje Koordynator Programu ochrony z ramienia Instytutu zgodnie z obowiązującą Procedurą.

Programem ochrony będą mogły być objęte owce matki hodowli krajowej poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- są wpisane do księgi hodowlanej dla rasy,
- charakteryzują się cechami fenotypowymi zgodnymi ze wzorcem określonym w Programie ochrony.

W momencie umożliwienia płatności do samców w nowym Planie Strategicznym na lata 2023-2027 Programem ochrony będą mogły być objęte również tryki hodowli krajowej poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- są wpisane do księgi hodowlanej dla rasy,
- charakteryzują się cechami fenotypowymi zgodnymi ze wzorcem określonym w programie ochrony.

Maksymalna liczba macierek przypadająca na tryka powinna wynosić 30.

9. Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego i sposób wykorzystania tego materiału

Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego ustalony zostanie po uruchomieniu na terenie kraju stacji pobierania nasienia dla małych przeżuwaczy. Celowym jest tworzenie kolekcji zarodków oraz nasienia i ich przechowywanie w stanie głębokiego zamrożenia w ciekłym azocie w Krajowym Banku Materiałów Biologicznych (KBMB) w Balicach. Gromadzenie i wykorzystywanie materiału biologicznego odbywać się będzie pod nadzorem Grupy Roboczej ds. ochrony zasobów genetycznych owiec i kóz oraz zgodnie z Procedurami obowiązującymi w Instytucie w tym zakresie.

10. Zasady organizacji i realizacji Programu ochrony

a. Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy kamienieckiej realizowany będzie przez:

- hodowcę – właściciela stada owiec,
- Polski Związek Owczarski oraz Regionalne Związki Hodowców Owiec i Kóz prowadzące księgi hodowlane oraz ocenę wartości użytkowej owiec,
- Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy realizujący i koordynujący zadania z zakresu ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich.

Zasady współpracy pomiędzy Związkiem, a Instytutem określa zawarte Porozumienie. Uczestnictwo hodowcy w programie jest dobrowolne. Zasady przystąpienia do Programu i uczestnictwa w nim określa Procedura (<http://owce.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl/dokumenty>).

b. W celu wspomagania realizacji Programu niezbędne jest podjęcie dodatkowych działań takich jak:

- propagowanie wiedzy nt. rasy na wystawach hodowlanych, w specjalistycznych, masowych środkach przekazu, podczas sympozjów, szkoleń i konferencji naukowych itp.,
- działania promujące i popularyzujące wykorzystanie owiec kamienieckich w ochronie środowiska i agroturystyce, umożliwiające podniesienie opłacalności utrzymania populacji,
- zaleca się ponadto podjęcie działań na rzecz promocji jagnięciny pochodzącej od owiec kamienieckich jako produktu regionalnego,
- zaleca się prowadzenie pomiarów zoometrycznych w jak największej grupie owiec w ustalonych odstępach czasu (np. co 10 lat); uzyskane wyniki będą służyć do dokładnego opisu pokroju i ewentualnych jego zmian w czasie.

Od 2021 roku Instytut wprowadził system certyfikacji gospodarstw „Rasa Rodzima”, który przyznawany jest, po spełnieniu określonych warunków, hodowcom, hodowco-przetwórcom oraz produktom pochodzącym od ras rodzimych (<http://ksb.izoo.krakow.pl>).

c. Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy kamienieckiej powinien być realizowany na terenach jej naturalnego/historycznego występowania, głównie w województwie warmińsko-mazurskim oraz sąsiednich województwach, w oparciu o tradycyjne systemy utrzymania, z wykorzystaniem trwałych użytków zielonych i przestrzeganiem norm dobrostanu.

11. Nadzór nad realizacją oraz ocena efektywności działania Programu ochrony

Nadzór merytoryczny nad realizacją Programu ochrony zasobów genetycznych owiec rasy polska owca pogórza sprawuje Instytut. Grupa Robocza, działająca przy Instytucie dokonuje oceny efektywności działania Programu poprzez analizę przebiegu realizacji jego celów. Analiza ta jest wykonywana na podstawie danych przekazanych przez Związek oraz Koordynatora Programu ochrony. Grupa opiniuje również sprawy wątpliwe oraz może wnioskować o zmiany w programach ochrony.

Piśmiennictwo z uwzględnieniem poprzednich programów ochrony

Czarniawska-Zajac S., Szczepański W. (1991). Parametry genetyczne ważniejszych cech produkcyjnych owcy kamienieckiej. PTZ, Zeszyty Naukowe, 4: 44-51.

Czarniawska-Zajac S., Szczepański W. (1998). Wybrane wyniki badań nad doskonaleniem owcy kamienieckiej. Zesz. Nauk. Przeglądu Hodowlanego, 37: 17-24, PTZ Warszawa.

IZ PIB. (2005). Program ochrony zasobów genetycznych owiec, s.92. Wyd. własne IZ PIB, Balice ISBN 83-60127-30-1.

Jełowicki S. (1972). Owca kamieniecka. Nowa odmiana długowłnistej owcy polskiej. Rocz. Nauk Roln., ser. D, t. 144 Monografie, PWN.

PZO. Program hodowlany owiec rasy kamienieckiej.

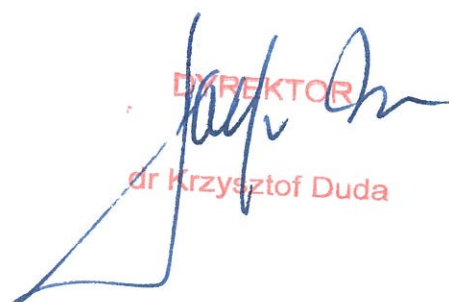
Autorzy programu ochrony

dr hab. Aldona Kawęcka, prof. IZ, dr inż. Jacek Sikora

Program został opracowany we współpracy ze Związkiem.

Program został pozytywnie zaopiniowany przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych, uzyskał pozytywną opinię Przewodniczącej Zespołu Koordynacyjnego oraz został zaakceptowany przez Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB .

**Wprowadzono Zarządzeniem
Dyrektora Instytutu Zootechniki
- Państwowego Instytutu Badawczego
Nr 9/22 z dnia 21 stycznia 2022 r.**

DYREKTOR

dr Krzysztof Duda

